

Дидактичні матеріали до уроків української мови

Сніжана ДІДИК

ТЕМА «МОРФОЛОГІЯ»

Дієслово

Завдання

1. *Перепишіть речення, підкресліть дієслова й визначте граматичні значення.*

Спекла мама пташку й Сергійкові. Посадив він пшеничну пташку на відчинене вікно. Яскраво світить весняне сонечко, співає теплий вітер зеленій вербі. Сидить жайвір, дивиться чорним очком у небо. І здається Сергійкові: ворухить пташка крильцями, ось-ось злетить у небо.

Настала ніч. Заснув Сергійко. А жайвір усе дивиться й дивиться в небо. І приснилося Сергійкові, що холодно стало жайвору, і хлопчик узяв його до себе в постелю, щоб той зігрівся. Ледве розплющив очі Сергійко уранці - зараз же глянув на підвіконня. Вікно відчинене, а жайворонка немає.

2. *З поданих речень виписуйте дієслова й визначте особу й число; зазначте, якими засобами вони виражені.*

Маленький хлопчик Петрик ішов стежкою в саду. Бачить, що біжить назустріч чорна кудлата собака. Петрик злякався, хотів тікати. Та раптом до його ніг притулилось маленьке кошеня. Воно втекло від собаки й просило Петрика: захисти мене, хлопчику, від цього страшного звіра. Стоїть Петрик, дивиться на кошеня, а воно підняло голову до нього і жалібно нявчить. Петрикові стало соромно перед кошеням. Він взяв його на руки, розгнівався на собаку й пішов їй назустріч. Собака зупинилась, злякано подивилась на Петрика й сховалася в кущах.

3. *Виконайте морфологічний розбір дієслів у поданих реченнях.*

Із далекого теплого краю повертався на північ, на нашу землю, маленький Деркач. Це пташка сіренька. Улітку вона виводить у нас діток, а на зиму відлітає в Африку. Важко летіти Деркачеві, маленькі в нього крильця.

Того він як де летить, а як де й пішки іде. Ось і зараз, опустившись на землю, він ішов і йшов на північ. Іде собі й тихенько, пісеньку співає про далекий північний край, про гніздечко під кушем, лози на зеленому лузі. Там його мила батьківщина.

4. *Визначте в тексті дієслова, укажіть спосіб кожного дієслова; поясніть особливості творення й правопису.*

Батько і мати дали тобі життя і живуть для твого щастя. Не завдавай їм болю, образи, прикрощів, страждань.

Усе, що тобі дають батько й мати, – це їхня праця, піт, втома. Умій поважати працю батьків. Найбільше щастя для матері й батька – твоє життя, працьовитість, любов до науки, повага до старших. Якщо люди вважають тебе недоброю людиною-це велике горе для твоєї матері й батька. По-справжньому любити їх – означає приносити в дім мир і спокій. Твоя сім'я – це не тільки батько й мати. Це й ви, діти. Це твоя поведінка, твої вчинки. Запитуй у батька й матері дозволу на те, що без них вам робити не можна або ж не тактично. Справжня свобода сина й дочки – бути слухняними дітьми. Підкорення волі батьків – перша школа громадського виховання, перша дисципліна твоєї совісті. Якщо не навчишся підкорятися волі батьків, то не зможеш стати стійким, мужнім громадянином, дисциплінованим трудівником, вірним батьком своїх дітей.

5. *Прочитайте оповідання, визначте в ньому дієслова, вкажіть форму. Якими членами речення вони виступають?*

Весною ми пішли до лісу. Зійшло сонце, подихнув легенький вітерець, і всі дерева в лісі заспівали. Кожне співало свою пісню. Береза співала ніжну пісню. Слухаючи цю пісню, хотілося підійти до білорогої красуні й обняти її. Дуб співав мужню пісню. Коли ми слухали пісню дуба, нам хотілось бути сильними, відважними. Верба, що схилилась

над ставком, співала задумливу пісню. Прислухаючись до пісні верби, ми подумали, що прийде осінь і листячко з дерев осиплеться. Горобина співала тривожну пісню. Від цієї пісні до нас прилинула думка про темну ніч і бурхливу грозу, від якої гнеться тонка горобина, немов шукаючи захисту. Ось які пісні почули ми в лісі.

6. Прочитайте притчу. Визначте основну думку. Випишіть дієслова та визначте їхній вид.

Мама з Катрусєю поливають яблуньки в саду. Десять яблуньок, під кожну по десять голубеньких відерець. Щоб зеленіли, квітли й родили.

Катруся вже кінчає перший клас, вона добре вміє рахувати. І ось за її підрахунками виходить; під яблуньку вже вилили десять голубеньких відерець, а мама виливає одинадцять.

– Скільки ж треба вилити під кожну яблуньку? – питається Катруся.

– Десять, – відповідає мама.

– А чого ж ви під кожну яблуньку вливаєте ще й одинадцять відерець? – дивується Катруся.

– Бо є ще одне-найніжніше деревце... – каже, усміхаючись, мама. – Його теж треба полити, щоб вічно зеленіло.

– Що ж це за деревце?

– Совість.

7. Прочитайте уривок, визначте в ньому дієслова і вкажіть, які з них перехідні, а які – неперехідні.

Ми з дітьми прийшли в осінній сад. Яскравий, сонячний світ бабиного літа, ласкаві промені гріють землю і нерухомі дерева, гілки яблунь, груш, вишень в різноколірному убранні. Я розповідаю дітям про золоту осінь, про те, як готується до довгої і холодної зими все живе в природі... Переконавшись, що діти переживають, відчувають багатство сенсу й емоційного забарвлення слів і словосполучень, я пропоную малюкам розповісти про те, що вони бачать і відчувають. На моїх очах народжуються дивовижно тонкі і яскраві думки про навколишню природу: «У блакитному небі розтанула зграя білих лебедів...», «Дятел стукає по корі дерева, і дерево дзвенить...», «Край дороги квітне самотня ромашка...», «Лелека стоїть в кублі і дивиться кудись далеко, далеко...», «На квітку хризантеми сів метелик, гріється на сонечку...». Діти не переказують мої слова, а висловлюють своє. Думка живе, збагачується, у дитини виробляється уміння думати, вона

переживає ні з чим не порівнянне почуття радості мислення, насолоду від пізнання. Вона відчуває себе мислителем.

8. Прочитайте текст. Випишіть з нього дієслова:

1) неозначеної форми;

2) минулого часу.

У лузі, під гіллястим дубом, багато років жила криниця. Вона давала людям воду. Під дубом біля криниці відпочивали подорожні. Одного разу до дуба прийшов хлопчик. Він любив пустувати. Тож і подумав:

«А що воно буде, як я візьму оцей камінь і кину його в криницю! Ото, мабуть, булькне дуже!»

Підняв камінь, кинув його в криницю. Булькнуло дуже. Хлопчик засміявся, побіг і забув про свої пустощі. Камінь упав на дно і забив джерело.

Вода перестала заповнювати криницю. Криниця засохла.

Засохла трава навколо криниці, і дуб засох, бо підземні струмки потекли кудись в інше місце. На дубі перестав мстити гніздо соловейко. Він полетів на інший луг. Замовкла соловейкова пісня. Сумно стало в лузі. Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Одного разу він прийшов на те місце, де колись був зелений луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила студена криниця. Не стало ні лугу, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмару пилюки.

«Де ж воно все поділося?» — подумав дідусь.

Прикметник

Завдання

1. Визначте в тексті прикметники, з'ясуйте їхнє значення. Випишіть 3-4 словосполучення з прикметниками. Визначте рід, число, відмінок прикметників.

Молодий лісник побудував у лісі велику кам'яну хату і посадив дуба під вікном. Минали роки, виростили у лісника діти, розростався дубок, старів лісник.

І ось через багато літ, коли лісник став дідусем, дуб розрісся так, що заступив вікно. Стало темно в кімнаті, а в ній жила красуня - лісницька внучка.

- Зрубай дуба, дідусю, - просить онучка, - темно в кімнаті.

- Завтра вранці почнемо... - відповів дідусь. Настав ранок. Покликав дідусь трьох синів і дев'ятьох онуків, покликав онучку-красуню й сказав:

- Будемо хату переносити в інше місце.

І пішов з лопатою копати рівчак під фундамент. За ним пішли три сини, дев'ять онуків і красуня-внучка.

2. *Прочитайте текст. Поясніть, як прикметники впливають на стиль мовлення.*

Весною ми пішли до лісу. Зійшло сонце, подихнув легенький вітерець, і всі дерева в лісі заспівали. Кожне співало свою пісню. Береза співала ніжну пісню. Слухаючи цю пісню, хотілось підійти до білокорі красуні й обняти її. Дуб співав мужню пісню. Коли ми слухали пісню дуба, нам хотілось бути сильними, відважними. Вербка, що схилилась над ставком, співала задумливу пісню. Прислухаючись до пісні верби, ми подумали, що прийде осінь і листячко з дерев осиплеться. Горобина співала тривожну пісню. Від цієї пісні до нас прилинула думка про темну ніч і бурхливу грозу, від якої гнеться тонка горобина, немов шукаючи захисту. Ось які пісні почули ми в лісі.

3. *Прочитайте вірш. Визначте прикметники, у яких ознака може виявлятися більшою або меншою мірою.*

Я був на далекій чужині,
Там небо таке ж голубе,
Та тільки нема Батьківщини,
Нема там, Вітчизно, тебе,
Бо в ріднім краю над землею
Чистіша і глибша блакить.
І сонце Вітчизни моєї
Яскравіше в небі горить.
Я слухав пісні на чужині-
Хороші думки в тих словах,
Але то не крила орлині,
Що є в наших рідних місцях.

4. *Визначте ступінь порівняння прикметників і випишіть їх разом з іменниками.*

1. Ми маємо справу з найскладнішим, безцінним, найдорожчим, що є в житті, -

з людиною. Від нас, від нашого уміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить його життя, здоров'я, розум, характер, воля...

2. Об'єкт нашої праці - якнайтонші сфери духовного життя особи, що формується, - розум, відчуття, воля, переконаність, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна тільки тим же - розумом, відчуттям, волею, переконаністю, самосвідомістю. Найважливіші інструменти нашої дії на духовний світ школяра - слово вчителя, краса навколишнього світу і мистецтва, створення обставин, в яких найяскравіше виражаються відчуття, - ваш емоційний діапазон людських відносин.

3. Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці - дитина - постійно змінний, завжди новий, сьогодні не той, що вчора.

5. *Прочитайте текст, поставте прикметники з дужок у відповідному роді, числі й відмінку.*

Серед (зелений) луків і (дрімучий) лісів текла річка. (Повноводий), (глибокий), але (тихий) й (ласкавий). Багато віків несла вона свої (чистий) води. Рікою плавали човни й навіть (маленький) кораблики.

Жив на березі ріки старий ліхтарник. Увечері сідав він у човник, плив на середину ріки, засвічував ліхтар. До світанку блимав посеред ріки вогник, показував дорогу мандрівникам.

Лагідно хлюпались об берег хвилі-тішилась ріка: люблять її люди, і вона людям потрібна.

Та ось людям знадобилося багато дощок на столи й стільці. Вирубали вони ліси по берегах ріки. Здалося також людям, що (зелений) луки - це не потрібні розкоші. Зорали луки, посіяли кукурудзу.

Виснажилися (студений) джерела, задихнулася від спраги ріка й померла.